

ТЕАТРИ НА СУМЩИНІ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Нестеренко В.А., кандидат історичних наук, доцент

В роки окупації з пропагандистських міркувань німецька адміністрація дозволила українським діячам розгорнути мережу різних культурних закладів - музеїв, бібліотек, читалень, театрів та кінотеатрів, різноманітних гуртків.

Сценічне мистецтво також стало одним із напрямків культурного та громадського життя в роки окупації. До війни, на 1940 р., на Сумщині діяло 5 театрів. В роки війни вони поновили свою діяльність, крім того, з'явилися численні аматорські театральні й мистецькі гуртки. Діяли драматичні театри в Сумах, Конотопі, Охтирці, Глухові, Ромнах, Шостці, театральні постановки відбувалися в Кролевці, драматичний гурток - в селі Чауси Шосткінського району, ляльковий театр в Сумах.

Культурницькі заклади розпочинали свою діяльність з перших тижнів окупації. Ці процеси активно висвітлювалися на сторінках місцевої преси. Так газета "Сумський вісник" за 22 жовтня 1941 р. (тобто на 12-й день після окупації міста) повідомляла, що поруч з відновленням матеріально-побутових умов в м.Суми організується український драматичний театр, симфонічний і духовий оркестри, а також українська капела. Та ж газета за 5 листопада свідчить, що вже колектив артистів міста, до якого входять хорова капела під керівництвом Кондратенка, духовий оркестр під керівництвом Васильєва, хореографічна група під керівництвом Сердюка кілька разів виступали в місцевому кінотеатрі перед початком сеансів перед німецьким командуванням, солдатами та місцевого населення¹. 16 листопада того ж року газета містить оголошення рекламного характеру, яким населення міста запрошувалося на концерт до міського театру, в програмі якого були виступи хорової капели, духового оркестру, балету, сольних виступів акторів².

Більш розгорнутий матеріал, автором якого був І.Косовщинський (напевно псевдонім), згадувана газета подає про концерт 12 листопада, який працівники театру влаштували для німецького командування і солдатів. Як повідомлялося, він пройшов з великим успіхом і закінчився тим, що помічник коменданта міста

лейтенант Полят виніс подяку учасникам концерту. Особливо в статті відзначено виступ хорової капели під керівництвом А.П.Кондратенка *“за колоритне виконання народних пісень”*, серед яких *“Дівка в сінях стояла”*, *“Вечорниці”*, російська народна пісня *“Метелиця”*. Крім того дует в складі сестер Капнудель виконав пісню *“Коли розлучаються двоє”*, учасники балетної групи - Чернущенко, Єршова і Пожиленко виконали танок *“Гопак”*. Не обійшлося звичайно й без пропаганди: *“Концерт показав невпинний ріст і розквіт артистичних талантів національного театру, що можливий лише там, де немає жидівсько-більшовицької влади”*³.

У неділю 23 листопада 1941 р. Сумський театр поставив п'єсу А.Чубатого *“Воскресение”* для місцевого населення. Після другого акту відбувся великий дивертисмент, хор, балет та сольні виступи. Вхід дітям до 16 років був заборонений⁴. Той же І.Косовщинський відгукнувся великим матеріалом про цю подію в *“Сумському віснику”* за 27 листопада того ж року. Стаття починалася розлогим ідеологічним кліше характерним для преси часів окупації: *“Приїздили театри і в Суми. В репертуарі були п'єси про життя “батьків” народу - Леніна, Сталіна та їх приспівників, про “заможне” життя тодішнього колгоспного селянства, про чекістів - вірних захисників жидівсько-більшовицького ладу. Все були, якто кажуть, дзеньки-бреньки, адже нічого правдивого радянська драматургія не показувала - вона завжди прикрашала неймовірно, затамовувала гірку дійсність. Тепер, замість радянських патріотичних п'єсок-драматургійок повстають перед глядачем прекрасні твори старовинного дореволюційного мистецтва”*. Однак далі стаття містить ряд цікавих зауважень, які є характерними для становища театрального мистецтва періоду окупації в цілому та в Сумах зокрема. Так автор зазначає, що більша частина учасників п'єси - це недавні школярі і студенти, що вперше вийшли на сцену, однак при цьому вони *“впорались з п'єсою, переборовши наявність схематизму в ній”*, *“зуміли показати артистичне середовище Росії початку ХХ віку, його представників”*. Найкраще, на думку журналіста-критика, акторам вдалася масова сцена у другому акті, в якому з найкращого боку виявили себе хор під керівництвом П.Кондратенка та оркестр під диригуванням Островського. Разом з тим у першому акті артистка

Міронова, яка виконувала роль Никанорівни-няні, *“вдалася в деяких місцях до зайвої комедійності”*. Внаслідок цього *“замість переживання разом з героями п'єси глядачам доводилося сміятись, бо з комедійного виходило смішне”*. Серед акторів, що впоралися з ролями, автор називає Лямічева (грав Роздорова), Дунайського (Старцев), Чернущенко (Валентина), Пожиленко (Люба). Грі Северної (роль Раїси) та Лук'янова (Отрадіні) не вистачило трагізму. Однак наприкінці статі критик зазначає, що перше знайомство глядачів з театром і театру з глядачем відбулось і постановка пройшла, якщо зважити на молодість театру, з успіхом⁵.

Сумський театр працював досить активно. Вже 4 грудня 1941 р. відбулася прем'єра п'єси *“Хмара”* А.Суходольського⁶. Через тиждень *“Сумський вісник”* відгукнувся на цю подію критичною статтею І.Богуша. Переповівши зміст п'єси для читачів, схарактеризувавши її персонажів, автор публікації зазначив: *“Правильно зрозумівши ідею твору, театр у всій своїй красі, правдиво показав життя і побут українського села. Вдала гра артистів українського національного театру доповнює задуми автора”*. Серед акторів критик особливо виділив гру Остапенко (роль Насті), Козацького, який *“створив правдивий образ інтернаціонального жида з усіма його злодійсько-паразитичними рисами”*, Дунайського (Настин батько), Гриньова (наймит у жида), Лямічева (Семен Карий), Виходцева (Андрій). Артистка Міронова, хоча і впоралася, на думку критика, з важкою роллю Настинної матері, все ж подекуди перебільшувала і переграла. Назадовільним було шумове оформлення спектаклю, хоча художнє - *“приваблює зір... просте, зате гарно виконане”* художником С.Садовніковим. В цілому ж, завершує автор статті, *“успішною постановкою *“Хмари”* А.Суходольського, молодий колектив українського драматичного театру зробив значний крок, який вже дозволяє сказати про великі перспективи творчого зростання”*⁷. Про успіх цієї п'єси свідчить той факт, що лише за чотири дні драму *“Хмара”* переглянули більше 3 тис. чоловік⁸.

21 грудня 1941 р. в приміщенні Сумського театру був проведений концерт, де були присутні офіцери і солдати німецької армії та місцеве населення. Він розпочався фантазією з балету *“Лебедше озеро”* П.Чайковського, яку виконав духовий оркестр.

Потім виконувалися пісні “Ванька-Танька” (муз. Даргомижського) - Іваненко і Капнудель, “Моє сонечко” (муз. Копця) - Петрова, “Українську шумку”, “Світить місяць” та інші - оркестр народних інструментів під керівництвом Сердюка. Далі виступав національний хор, який виконав пісні “Україно-мати”, “Запорізький мари”, “Реве та стогне Дніпр широкий” (на слова Т.Шевченка) народні пісні “Гей, люди йдуть по лоцину”, “Ще сонце не заходило”, “Розпрягайте хлопці коні”. На завершення був виконаний танок “Гонак”⁹.

У січні 1943 р. Сумський драматичний театр поставив п'єсу С.Черкасенка “Казка старого млина”. На думку критика “Ів.Б.” (ймовірно згадуваного вище І.Богуша) гра акторів була на достойному рівні. Особливо він відзначає Шаленого (роль інженера Вагнера), Грязнова (Трохим - служник Вагнера), Виходцева (Юрко), Льдової (Мар'яна). При цьому вказано, що не зважаючи на досить тривалий період підготовки, на постановці “*лежить печать деякої похапливості*”. Через це недоліки у грі окремих акторів. Так актор Н.Симоненко (Подорожній) з дошкульних реплік творить у першому акті легкий гумор, інтимну насмішку. Не досить яскравим виявився, на думку критика, й образ помічника Вагнера - землеміра Крамаренка (артист Киричок)¹⁰.

На початку лютого того ж року газета “Сумський вісник” подала матеріал, який розкривав для читача втаємничений світ закулісного життя театру. Він цікавий тим, що розкриває умови, в яких готувалися постановки в часи окупації: “У верхньому фойє - балетна трупа під керівництвом А.Селенцової, розучувала новий танок, готуючись до наступного концерту... На кону артисти драми мабуть востаннє репетирували “Пошилися в дурні”, бо, як ми побачили, окремі сцени вже детально були оформлені. У нижньому фойє - у вестибулі постановник-режисер Бондаренко, разом з декількома артистами, провадив розводку, готуючи до вистави гоголівську комедію “Одруження”. В іншій кімнаті працює хорова капела...”. Далі розповідається, що в репертуарі театру вже є драми, комедії, оперети, водевілі відомих українських та російських авторів, при чому переважають побутово-обрядові п'єси. Але театр виставляв і більш серйозні речі: драма “Суєта”, трагедію “Про що тирса шелестіла”,

оперу *“Запорожець за Дунаєм”*, музичну комедію *“Майська ніч”* тощо.¹¹

Однак не завжди критика поблажливо ставилася до праці акторів. Так той І.Богуш каменя на камені не залишив від прем'єри комедії *“За двома зайцями”*, яка відбулася у травні 1943 р.: *“Тільки дивимося ми оце дотепну комедію Старицького в постановці артистів міського театру, та й прямо таки не ймемо віри, що це його Голохвастов, Проня й інші; не знаємо - для чого така несамоविта метушня і галас. Правда, спершу ледве-ледве не позасинали... Перед нами старі Сірки. Вони розмовляють поміж собою. Ця розмова схожа на безпристрасне читання якогось поганенького твору. Монотонність її убаюкує нас”*, *“постановка схожа на аматорський спектакль”*, - підсумовує автор.¹²

Згідно даних В.Гайдабури репертуар Сумського міського драматичного театру складався з наступних п'єс: *“Хмара”* (О.Суходольського), *“Ніч під Івана Купала”* (М.Старицького), *“Лимерівна”* (П.Мирного), *“За двома зайцями”* (М.Старицького), *“Наталка Полтавка”* (І.Котляревського), *“Циганка Аза”* (М.Старицького), *“Шельменко-денщик”* (Г.Квітки-Основ'яненка), *“Сватання на Гончарівці”* (Г.Квітки-Основ'яненка), *“Степовий гість”* (Б.Грінченка) прем'єра 20 червня 1942 р., *“Запорожець за Дунаєм”* (С.Гулака-Артемівського) прем'єра 4 липня 1942 р., *“Безталанна”* (І.Карпенка-Карого), *“Бондарівна”* (І.Карпенка-Карого), *“Мартин Боруля”* (І.Карпенка-Карого), *“Суєта”* (І.Карпенка-Карого) тощо. Крім того ставилися концерти. В театрі працювали: режисери Я.Дунайський, М.Симоненко, Є.Северна, І.Бондаренко, П.Піргер; художник С.Садовніков; диригенти І.Звонко, Островський; концертмейстер А.Кагадєєва; хормейстер Кондратенко, балетмейстер А.Семеніова. Акторський склад: жінки - Й.Гайда, Гладунова, А.Капнудель, Косовцова, Левіна, М.Льдова, Миронова, Остащенко, Пожиленко, Є.Северна, М.Талденко, Тірюшина, Н.Цимбалюк, Чернущенко; чоловіки - І.Бондаренко, Головченко, Гриньов, Грязнов, Доля, Я.Дунайський, С.Іваненко, В.Киричок, П.Піргер, М.Симоненко та інші.¹³

Репертуар Роменського українського музично-драматичного театру ім. М.Леонтовича був подібним. Також в театрі проводилися

концерти, вечір українських водевілів, діяла пересувна трупа О.Заїки. Головним режисером у театрі працював М.Богданович, режисери - І.Скоробагатський, О.Заїка, М.Кір'ян, хормейстер А.Воликівський, адміністратор М.Кондратенко.

Щодо репертуару, то слід відзначити наступне: він був досить різноманітним у відносно великих театрів, розташованих у містах, які могли залучати до власних постанов і концертів більші, як кількісно так і якісно, мистецькі сили. І, навпаки, театри у невеличких містах і селах були переважно аматорськими, тому їх репертуар обмежувався пересічно українською класикою ХІХ ст. На репертуар робило вплив також те, що в містах глядачами були не тільки місцева інтелігенція, а й німецькі військові, особливо офіцери. Тому слід було враховувати смаки цієї публіки.

Наприклад, у програмі концерту до відкриття зимового сезону Роменського музично-драматичного театру ім.Леонтовича представлені числені українські народні пісні: *"Б'ють пороги"* на музику Лисенка, *"Улянка"* - Верховинця, *"Зозуля"* - Смолика, *"Журавлі"* - Стеценка, *"Гандзя"* - Бонковського, *"Очерет лугом гуде"*, *"На городі верба рясна"*. Поряд з цим: кілька класичних творів - ораторія *"Зима"* на музику Гайдна, *"Ліпа"* на музику Шуберта, *"Дума"* з *"Невільника"* на музику Вахняніна; кілька українських танків; німецькі народні і солдатські пісні - *"Шитишинонька"*, *"Лілі Марлен"*, *"Коли марширують солдати"*, *"Да, серце солдата"*. Крім того, в театрі йшли класичні українські твори про що говорилося вище ¹⁴.

Поряд з цим створювалися й активно діяли хорові капели, ансамблі, духові, струнні, народних інструментів оркестри, музичні студії, гуртки ¹⁵.

Таким чином, діяльність мережі різноманітних мистецьких установ стала важливим напрямком діяльності місцевої інтелігенції по національнокультурному вихованню населення. Для *"нових властей"* це мало пропагандистське значення.

Проте, незважаючи на енергійну діяльність місцевої інтелігенції, більшість планів не були реалізовані в повній мірі через заборони та обмеження з боку німецьких окупаційних властей, нав'язаних людиноненависницькою теорією націонал-соціалізму.

¹ Сумський вісник. - 1941. - 5 листопада.

² Там само. - 16 листопада.

³ Там само. - 20 листопада.

⁴ Там само. - 23 листопада.

⁵ Там само. - 27 листопада.

⁶ Там само. - 4 грудня.

⁷ Там само. - 11 грудня.

⁸ Там само. - 14 грудня.

⁹ Там само. - 25 грудня.

¹⁰ Там само. - 1943. - 20 січня.

¹¹ Там само. - 4 лютого.

¹² Там само. - 19 травня.

¹³ *Гайдабура В.М.* Театр між Гітлером і Сталіним. Україна 1941-1944 рр. Долі митців. - К.: "Факи", 2004. - С.307-308.

¹⁴ Відродження (Ромни). - 1941. - 28 листопада, 5 грудня.

¹⁵ *Нестеренко В.А.* Театри на Сумщині в роки німецької окупації 1941-1943 рр. // Матеріали п'ятої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (20-21 листопада 2003 р.). - Ч.ІІ: Історія Сумщини з найдавніших часів до кінця ХІХ ст. Новітня історія Сумщини. - Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2003. - С.139.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ВАРН У СТАРОДАВНІЙ ІНДІЇ ЗА «ЗАКОНАМИ МАНУ»

Авраменко О., студент групи Юм-73

Характерною рисою суспільства Стародавньої Індії є його варновий устрій. Саме належністю до певної варни визначався рід занять людей, їх права і обов'язки. Такий особливий суспільний лад сформувався під впливом ідеології брахманізму, яка у свою чергу формується з ІІ тисячоліття до н. е. Головні її положення викладені в релігійно-літературних збірниках Ведах. Саме Веди ділили людей на чотири варни, які створені богами з різних частин тіла Пуруші – світового тіла і Духа, прабатька усіх живих істот. Першу варну становили жерці (брахмани), другу – світська і військова знать (кшатрії), до третьої відносилися прості общинники: селяни, ремісники, скотарі (вайші), четверті – підкорене аріями, але вільне місцеве населення (шудри).